

HALINA BARTWICKA
WSP w Bydgoszczy

O LEKSYCE "BEZEKWIWALENTNEJ" I JEJ ODZWIERCIEDLENIU
W SŁOWNIKACH ROSYJSKO-POLSKICH

W ostatnim czasie coraz większą uwagę w procesie nauczania języka rosyjskiego przywiązuje się do lingworealioznawstwa¹. Jest to stosunkowo młoda dyscyplina, której głównym założeniem jest włączenie elementów realioznawstwa do nauczania języka.

W glottodydaktyce przyjął się pogląd, że nauczanie języka jako sumy znaczeń relacyjnych jest niedopuszczalne i że nauczanie wyłącznie systemu językowego nie prowadzi do poprawnego opanowania mowy². Dlatego też w procesie nauczania języka obcego konieczne jest uwzględnienie rzeczywistości pozajęzykowej, gdyż bez poznania realiów język nie może być opanowany adekwatnie.

Aspekt realioznawczy jest szczególnie ważny przy semantyzacji leksyki "bezekwiwalentnej".

Zgodnie z określeniem Wierieszczagina i Kostomarowa, wyrazy "bezekwiwalentne" są to takie wyrazy, które nie mają stałych odpowiedników w językach obcych i w związku z tym mogą być semantyzowane za pomocą zwykłego tłumaczenia³.

Wspomniani badacze dokonali podziału leksyki "bezekwiwalentnej" na grupy tematyczne, włączając do nich cały szereg leksemów z najszerszej pojętym składnikiem kulturowym. Znalazły więc miejsce w tej klasyfikacji takie wyrazy jak komsomolec, kołchoz, bolszewik, czastuszka, burłak i wiele podobnych, które mogą być "bezekwiwalentne" w odniesieniu do innych języków obcych, natomiast w języku polskim są przetłumaczalne, a ściślej, są zapożyczeniami z języka rosyjskiego i jako elementy współczesnej polszczyzny zna-

lazły odzwierciedlenie w słownikach języka polskiego ⁴.

Artykuł niniejszy uwzględnia zatem dużo węższy krąg wyrazów należących do leksyki "bezekwiwalentnej", biorąc pod uwagę tylko te leksemy, które albo nie posiadają analogicznych odpowiedników słownikowych w języku polskim, albo są przetłumaczalne, jednak ich definicje znaczeniowe są niedostatecznie precyzyjne z punktu widzenia odpowiedniego komentarza realioznawczego, czy wreszcie takie wyrazy, których semantyzacja wymaga uwzględnienia narodowej specyfiki czy tzw. "ducha narodowego" języka rosyjskiego.

Dość często można zaobserwować, że wielu studentów czy nawet nauczycieli języka rosyjskiego wykazuje niedostateczne opanowanie słownictwa rosyjskiego z punktu widzenia jego specyfiki realioznawczej. Nie ułatwiają tego zadania również istniejące słowniki rosyjsko-polskie. Wydaje się zatem celowa prezentacja leksyki "bezekwiwalentnej", próba jej semantyzacji oraz przegląd sposobów odzwierciedlenia tego materiału językowego w słownikach rosyjsko-polskich.

Zacznijmy od leksyki tematycznie związanej z systemem kształcenia w Związku Radzieckim. Bada tu wchodziły nie tylko wyrazy i zwroty językowe związane bezpośrednio z instytucjami kształcenia, ale także dotyczące różnego rodzaju placówek usługowych dla uczniów i studentów.

Istnieje w języku rosyjskim bardzo rozpowszechniony wyraz skrótowy zawucz. ILSB⁵ oraz SD w ogóle go nie rejestrują, zaś WSRP podaje ekwiwalent kierownik działu nauczania. Wydaje się, że najwłaściwszym odpowiednikiem tego leksemu byłoby wyrażenie zastępca dyrektora z komentarzem nawiasowym podanym kursywą do spraw dydaktycznych, bowiem wyraz zawucz odnosi się przede wszystkim do szkoły. Dział nauczania natomiast w świadomości Polaka kojarzy się głównie ze szkołą wyższą, a nie z podstawową czy średnią.

Kolejnym elementem języka związanym ze szkołą i nie zarejestrowanym w żadnym z wymienionych słowników jest wyraz priedmiotnik. Tymczasem jest on używany dość powszechnie i warto byłoby włączyć go do słownika, szczególnie dydaktycznego, z odpowiednikiem nauczyciel oraz objaśniając

następująco: konkretnego przedmiotu w starszych klasach, np. matematyki, historii itp.

W ostatnich latach nierzadko można usłyszeć wyraz prodlonka, jest to potoczna forma wyrażenia szkoła prodlonnogo dnia. Wyrażenie to jest ściśle związane z realiami życia w Związku Radzieckim i oznacza formę opieki stosowanej w ciągu całego dnia wobec dzieci pracujących rodziców. Ponieważ forma ta jest integralną częścią pozalekcyjnego systemu nauczania i wychowania, stanowi przykład specyficznych rozwiązań w radzieckim szkolnictwie, to byłoby z pewnością słuszone, aby wyraz prodlonka znalazł miejsce w słownikach rosyjsko-polskich, szczególnie dydaktycznych, co przyczyniłoby się do pogłębienia wiadomości realizowawczych uczących się. Można np. zaproponować przekład pólinternat oraz następujące objaśnienie nawiasowe: miejsce, w którym dzieci lub młodzież przebywają tylko w dzień /poza godzinami lekcyjnymi/, a na noc wracają do domu.

I jeszcze jeden coraz częściej występujący w mowie potocznej wyraz: tiuzowskij, np. w wyrażeniu u mienia doczka w tiuzowskom wożrastie. Jest to derywat od abrewiatury literowej TIUZ /tietatr junogo zritiela/, przy czym interesuje nas jego znaczenie przenośne. Zaczniemy od tego, że sam literowiec TIUZ nie występuje w żadnym z wymienionych słowników jako odrębny wyraz hasłowy. WSRP oraz ILSB nie rejestrują go w żadnej postaci, natomiast SD w artykule hasłowym zritiel, po średniku podaje jako przykład użycia wyrazu hasłowego nazwę wielowyrzową tietatr junogo zritiela. Derywatu od wspomnianego literowca nie umieszczono w żadnym słowniku. Wydaje się jednak, że ze względu na coraz większą częstotliwość użycia tego wyrazu oraz na jego indywidualną specyfikę mógłby znaleźć się w słownikach np. z rozwiniętym objaśnieniem odnoszący się do teatru młodego widza oraz z ilustracją kontekstową tiuzowskij wożrast opatrzony kwalifikatorem przen. - szkolny, uczniowski, młodociany wiek.

Przejdźmy teraz do słownictwa tematycznie związanego ze szkołą wyższą. W języku studentów funkcjonują takie wyraże-

nia jak trietij siemiestr i leninskij zaczot. Są to pojęcia nie mające analogicznego odpowiednika w języku polskim, dlatego też nie znalazły odzwierciedlenia w żadnym z istniejących słowników rosyjsko-polskich. Wydaje nam się jednak, że właściwe ich rozumienie ma istotne znaczenie w przyswojeniu sobie realiów dotyczących działalności uczelni, a także różnych form pracy studentów radzieckich. Należałoby zatem rozważyć możliwość wprowadzenia tych jednostek do słowników przekładowych, opatrując je dość rozbudowanym komentarzem, np. wyrażenie trietij siemiestr⁶ można byłoby umieścić w artykule hasłowym siemiestr na końcu pozycji słownikowej, po odpowiednim znaku, jako połączenie wyrazów nie mających dosłownego odpowiednika w języku polskim różne formy pracy społecznej wykonywanej przez studentów w ciągu roku akademickiego na rzecz uczelni i środowiska.

Wyrażenie leninskij zaczot jest ściśle związane z omówionym wyżej. Jest to forma zaliczenia indywidualnego lub grupowego przyjętych na siebie obowiązków społecznych. We wszystkich słownikach występuje wyraz hasłowy leninskij w różnych połączeniach wyrazowych i z różnymi ilustracjami. Np. w WSRP występują połączenia leninskij komsomol, leninskij stil w rabotie, po leninskomu puti, leninskie zawieoty. Można byłoby, jak się wydaje, rozszerzyć materiał ilustracyjny i umieścić tak specyficzne dla realiów radzieckich połączenia wyrazowe leninskij zaczot z odpowiednikiem zaliczenie leninowskie i z objaśnieniem nawiasowym forma sprawozdania z wykonanej pracy społecznej w ciągu roku akademickiego.

Kolejny leksem zwracający naszą uwagę to raspriedielenije. Jest to derywat od czasownika raspriedielit'. WSRP podaje go w odrębnym artykule hasłowym z podziałem na punkty. W pierwszym punkcie występują połączenia kontekstowe raspriedielenije produktow - rozdzielenie produktow, raspriedielenije raboty - podział pracy. Pozostałe punkty nie dotyczą takiej sytuacji użycia tego wyrazu, która byłaby związana z organizacją szkoły wyższej, dlatego pomijamy je w naszym omówieniu. SD wyraz raspriedielenije podaje w od-

rębnym artykule hasłowym z czterema odpowiednikami roz-
dzielenie, podział, dystrybucja, rozkład. ILSB umieszcza
omawiany wyraz w oddzielnym artykule hasłowym z podziałem
na znaczenia, dając odpowiedniki przekładowe 1/ podział,
2/ rozmieszczenie, 3/ dystrybucja.

Jak wynika z powyższego opisu żaden ze słowników nie po-
daje objaśnienia dotyczącego okoliczności użycia wyrazu ras-
priedielenije w sytuacji związanej ze szkołą wyższą. Tym-
czasem wyjaśnienie omawianego wyżej pojęcia ma znaczenie dla
zrozumienia specyfiki tego zjawiska związanego z kształce-
niem na poziomie wyższym. Wyraz raspriedielenije występuje
najczęściej w połączeniach komissija po raspriedieleniju,
połuczit' raspriedielenije, naprawit'sia po raspriediele-
niju. Wydaje się, że warto byłoby umieścić ten wyraz w słow-
niku, szczególnie dydaktycznym, z przykładem rozdzielenie
oraz z rozszerzonym komentarzem nawiasowym, np. przydział
miejsc pracy studentom ostatniego roku studiów oraz wręcze-
nie im skierowań lub nakazów pracy.

Pozostając w kręgu tematycznym związanym ze szkołą wyż-
szą, przechodzimy do omówienia "bezekwiwalentnych" zjawisk
językowych stanowiących leksykalno-semantyczną podgrupę
dom studenta oraz placówki usługowe dla studentów. Występu-
ją tu takie elementy językowe jak krasnyj ugołok, stacyonar,
profilaktorij, miedosmotr, fluorografija /dwa ostatnie np.
w następującym kontekście: czto by propisat'sia w obszczeży-
tije nužno projti miedosmotr i fluorografiju/ czy grupa wy-
razów oznaczających nazwy zawodów wykonywanych przez pracow-
ników obsługi biel'jewszczića, pasportistka, kałandrowszczi-
ća. Znajomość wyżej wymienionych wyrazów jest szczególnie
przydatna dla studentów wyjeżdżających na staż czy na studia
do Związku Radzieckiego. Ułatwi im to właściwą komunikację i
swobodne poruszanie się w środowisku studenckim.

Omówimy je kolejno.

Krasnyj ugołok. ILSB w ogóle nie rejestruje tego wyraże-
nia. W SD połączenie wyrazowe krasnyj ugołok występuje w ar-
tykule hasłowym krasnyj po rombie z odpowiednikiem polskim
kącik czerwony. WSRP umieszcza to wyrażenie w ilustracji

kontekstowej w obrębie hasła przymiotnikowego krasnyj z odpowiednikiem przekładowym czerwony kącik, światlica. Ponieważ w WSRP polskie odpowiedniki hasła rosyjskiego podane są w następującej kolejności: na pierwszym miejscu podany jest odpowiednik najbardziej ogólny, dalej zaś idą odpowiedniki o bardziej ograniczonym zasięgu użycia, zatem można oczekiwać, że użytkownik słownika właśnie odpowiedniość czerwony kącik będzie uważał za najbardziej rozpowszechnioną. Tymczasem porównanie desygnatów i odpowiadających im pojęć w rosyjskiej i polskiej rzeczywistości wskazuje, że interpretacja taka jest bardzo nieprecyzyjna, bowiem krasnyj ugołok w domu studenta, sanatorium czy w fabryce to miejsce, gdzie można odpocząć, przeczytać gazety, posłuchać radia. Potwierdza to treść znaczeniowa pojawiającego się coraz częściej synonimu tego wyrażenia komnata dla otдыхa. Proponujemy zatem następującą semantyzację: światlica, pokój do odpoczynku, przy czym być może, trafniejsze byłoby umieszczenie tego wyrazu w obrębie artykułu hasłowego ugołok.

Następne wyrazy stacyonar, profilaktorij, miedosmotr, fluorografija wydają się w niewielkim stopniu związane z omawianą tu grupą tematyczną. W słownikach występują one w różnych znaczeniach i w różnych połączeniach wyrazowych. W niniejszym artykule natomiast chcemy zwrócić uwagę na te odcienie znaczeniowe i na te sytuacje ich użycia, które dotyczą realiów życia studenckiego. Komentarz realizacyjny ułatwi w tym wypadku zrozumienie omawianej leksyki.

Zacznijmy od leksemu stacyonar. ILSB nie umieszcza tego wyrazu. SD podaje odpowiedniość przekładową instytucja stała /nie objazdowa/, stacyonar, nie określając sfery użycia, zakresu znaczenia i nie podając przykładów użycia. W WSRP występuje przekład instytucja o stałej siedzibie; następnie podane są połączenia bolnica-stacyonar z odpowiednikiem polskim szpital. Takie objaśnienia nie zawierają precyzyjnej informacji o omawianym desygnacie. Wydaje się, że najtrafniejszym rozwiązaniem byłoby włączenie w obrębie artykułu hasłowego stacyonar następującej ilustracji kontekstowej:

stacyonar pri obszczetyti z komentarzem realioznawczym na terenie miasteczka studenckiego oddzielny pawilon lub jedno piętro budynku, w którym umieszcza się osoby chore; rodzaj izolatki.

Do tej samej grupy tematycznej należy wyraz profilaktorij. W ILSB nie został umieszczony, natomiast w SD występuje wewnątrz artykułu hasłowego profilaktika z polskim odpowiednikiem profilaktorium. WSRP podaje omawiany wyraz w oddzielnym hasle z kwalifikatorem rzeczowym med. z odpowiednikiem przekładowym zakład leczniczo-zapobiegawczy. Żaden ze słowników nie podaje zasięgu użycia ani też ilustracji kontekstowych wyrazu. Ponieważ zakład taki nie ma odpowiednika w rzeczywistości polskiej, należałoby w słownikach przekładowych wprowadzić odpowiednie połączenia kontekstowe np. studienckeskij /raboczij/ profilaktorij z odpowiednikiem studenckie /robotnicze/ profilaktorium oraz zastosować szerszy komentarz realioznawczy, np. zakład leczniczo-zapobiegawczy przy uczelniach /fabrykach/, w którym przebywają studenci /robotnicy/ w okresie rekonwalescencji lub podejrzani o chorobę bez oderwania od nauki /pracy/.

Wyraz miedosmotr występuje w dwóch słownikach, w obydwu w oddzielnych artykułach hasłowych z następującymi odpowiedniościami przekładowymi: w ILSB badanie lekarskie, taki odpowiednik podaje również WSRP oraz umieszcza dodatkowo synonim tego wyrażenia ogledziny lekarskie. Podane w słownikach odpowiedniki są w pełni adekwatne, jednak wydaje się słuszne rozszerzenie hasła miedosmotr o odcień znaczeniowy związany z użyciem tego wyrazu w konkretnej sytuacji /sfera tematyczna: ochrona zdrowia uczniów i studentów/. Można zaproponować następujący /podany kursywą/ sposób semantyzacji okresowy przegląd czystości skóry dokonywany przez pielęgniarkę /higienistkę szkolną/.

Wyraz fluorografija jest terminem specjalistycznym i z pewnością dlatego nie znalazł się w żadnym z wymienionych tu słowników. Ponieważ jednak używany jest bardzo często, warto

przytoczyć jego odpowiednik polski małocobrazkowy rentgen płuc i zastanowić się nad możliwością włączenia go do słownika przekładowego.

Ostatnia podgrupa słownictwa, którą chcemy tu omówić, to wyrazy bieljewszczyca, kałandrowszczyca, pasportistka. Wszystkie są derywatami od rzeczowników oznaczających przedmioty związane z wykonywaniem zawodu przez odpowiednich pracowników bieljo, kałandr, pasport. Żaden z derywatów nie wszedł do słowników rosyjsko-polskich. Wszystkie są elementami języka potocznego i oznaczają kolejno: nazwę osoby zajmującej się wydawaniem i wymianą bielizny pościelowej, osoby obsługującej magiel oraz osoby dokonującej czynności meldunkowych i rejestracyjnych. Ponieważ z wyrazami tymi styka się każdy student czy stażysta przebywający w ZSRR, warto byłoby rozważyć możliwość włączenia ich do rosyjsko-polskich słowników przekładowych.

Przegląd i próba semantyzacji przedstawionej tu leksyki "bezekwiwalentnej" nie wyczerpuje oczywiście tematu. "Bezekwiwalentne" zjawiska językowe występują w najróżniejszych kręgach tematycznych słownictwa i opis ich może stanowić przedmiot odrębnej publikacji.

Przypisy

- ¹ J. Wierieszczagin, Rola i miejsce realioznawstwa w praktyce nauczania języka rosyjskiego jako obcego, /w:/ Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego pod red. S. Siatkowskiego, Warszawa 1972. J. Wierieszczagin, W. Kostomarow, Lingworealioznawstwo a nauczanie języka rosyjskiego cudzoziemców, /w:/ Elementy realioznawcze i literackie nauczania języka rosyjskiego pod red. S. Siatkowskiego, Warszawa 1977. W. Gak, Oznaczenia sytuacyjne w aspekcie realioznawczym. Tamże, s. 197-211. L. Grochowski, Problemy opracowania minimum realioznawczego dla szkoły polskiej. Tamże, s. 114-124. Z. Skrundowa, Elementy kulturoznawcze w nauczaniu języka rosyjskiego. "Język Rosyjski" 1958, nr 2
- ² J. Wierieszczagin, op. cit., s. 165
- ³ J. Wierieszczagin, W. Kostomarow, op. cit., s. 19
- ⁴ Por. np. trzytomowy Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1978
- ⁵ W artykule stosuje się następujące skróty słowników: ILSB - A. Bogusławski, Ilustrowany słownik rosyjsko-polski polsko-rosyjski, Warszawa 1978, SD - Podręczny słownik rosyjsko-polski, pod red. J. Dworeckiego, wyd. V, Warszawa 1969, WSRP - A. Mirowicz, I. Dulewicz, I. Grek-Pabis, I. Maryniak, Wielki słownik rosyjsko-polski, t. 1-2, Warszawa-Moskwa 1970
- ⁶ Należy wyjaśnić, że w Związku Radzieckim nie stosuje się ciągłej numeracji semestrów, każdy semestr zimowy jest pierwszym semestrem danego roku studiów, a letni - drugim

О БЕЗЭКВИВАЛЕНТНОЙ ЛЕКСИКЕ И ЕЕ ОТРАЖЕНИИ В РУССКО-ПОЛЬСКИХ СЛОВАРЯХ

Резюме

В статье представлен тематический круг безэквивалентной лексики, связанной с системой образования в Советском Союзе. Описываются способы ее отражения в русско-польских словарях. Автором предпринята попытка семантизировать эту лексику с использованием страноведческого комментария.